

РЕЦЕНЗІЇ

Чорний Д. М. Рецензія на Grzegorz Skrukwa. *O Czarnomorską Ukrainę. Procesy narodotwórcze w regionie nadczarnomorskim do 1921 roku w ukraińskiej perspektywie historycznej.* – Poznań : Wydawnictwo naukowe UAM, 2016. – 493 s.

У видавництві Університету Адама Міцкевича в Познані побачила світ монографія, присвячена Українському Причорномор'ю, яка, без сумніву, має значний інтерес для українського наукового середовища і громадськості. Дослідження належить перу історика Східної Європи, ад'юнкта Інституту Всьогоднього Університету ім. Адама Міцкевича в Познані Гржегожа Скрукві. Пан Г. Скруква протягом багатьох років працює в царині дослідження сучасної української ідентичності, зокрема історії виникнення та формування її у чорноморському регіоні, ролі у цих процесах української держави, етнічних, політичних та культурних чинників. Але сучасному українському читачеві більшість його доробку мало відома. Тож познайомити із ґрунтовним дослідженням молодого історика є слушна нагода. Актуальності дослідженню додає той факт, і з автором монографії можна погодитись, що процеси національної консолідації в Україні навколо спільної ідентичності у 1991-2014 рр. відбувалися неефективно.

Як зазначається у вступі, головною метою монографії є дослідити «процеси народної територіалізації і територіальної націоналізації земель Українського півдня у Причорномор'ї: в який спосіб і наскільки ефективно землі причорномор'я були включені у процес реконструювання простору в рамках творення української батьківщини новітнім українським національним рухом» (с. 13). Територіальні межі визначені автором в межах сучасних Одеської, Миколаївської, Херсонської областей і автономної республіки Крим разом із Севастополем (с. 13, 15). У вступі польський історик вписує окреслений ним регіон у систему історичних регіонів України (с. 15-23), обґрунтовує для польського читача використання термінології, пояснюючи відповідності між українськими (напр., «Причорномор'я») і польськими («Надчорномор'я»), а також наголошує, чому розглядає Причорномор'я як не тотожне існуючим в українській історіографії поняттям «Південна Україна» або «Південно-Східна» Україна (с. 15-16).

Оскільки дослідження поєднує в собі підходи, властиві історіографії, інтелектуальній історії, історії ідей, історії ментальностей, автор аналізує широке коло публікацій XIX – XXI століття, що створені українськими науковцями, публіцистами, політиками та їх опонентами. Зважаючи на це, Г. Скруква цілком слушно зауважує, що поділ на джерела та літературу в списку бібліографії є умовним, оскільки «велика частина історіографії і історичної публіцистики є водночас і джерелом і літературою із предмету» (с. 30).

Використані ним джерела та література доволі репрезентативні і дозволяють скласти цілісне уявлення із порушуваних проблем. Він аналізує творчий доробок М. Драгоманова, М. Грушевського, Д. Багалія, Б. Грінченка, Ю. Липи, О. Толочка, Л. Залізняка і багатьох інших авторів, представників української діаспори, звертається до робіт Б. Андерсона, А. Сміга, польських фахівців з метою провести історичні паралелі. Хоча подекуди можна помітити певні симпатії автора. Так, Г. Скруква багато уваги приділяє доробку представника української діаспори П.-Р. Магочія (с. 15, 25, 28 і далі), в той час як деяким з них приділено значно менше уваги, зокрема О. Субтельному, праця якого в 1990-ті роки суттєво вплинула на суспільну думку та наукову спільноту. Крім того мені, як особі, що безпосередньо причетна до викладання історії України починаючи з 1991 р., відома ситуація щодо впливу доробку науковців із діаспори на стан історичної думки в Україні так би мовити «із середини». Наприклад, я можу стверджувати, що значний внесок у формування історичних уявлень в Україні мав двотомник перекладів статей І. Лисяка-Рудницького «Історичні есе» 1994 року видання. І хоча книга не містила статей, безпосередньо присвячених проблемі Причорномор'я, але в плані формування концептуальних підходів до всього комплексу проблем української минувшини та впливу її на сьогодення, зокрема в регіональному аспекті, вона відіграла величезну роль.

Перша частина книги польського історика має назву «Перед тим, як узбережжя стало українським. Давнє Причорномор'я в українській історичній перспективі» і складається з шести

розділів, назви яких є не суто академічні, а покликані привернути увагу читача до певної проблеми: «Чужинці, попередники чи предки? Стародавні мешканці чорноморського узбережжя», «Припонтіда-Аратта-Оріана: Причорномор'я в псевдонауковому міфотворчому дискурсі», «Слов'яни і не-слов'яни над Чорним морем в добу переселення народів і середньовіччя до монгольського вторгнення», «Між Дунаєм і Дністром: узбережжя дакоримське чи слов'янське?», «Причорномор'я Золотої Орди і Великого Князівства Литовського – загальне чи своє?», «Війна з історичним ворогом чи укладене партнерство з корінним народом України? Новочасне Причорномор'я в українській перспективі». Назви розділів є своєрідним маркером, який орієнтує на те, щоби познайомити польського читача із складними інтелектуальними пошуками відповідей на питання про особливості формування людності регіону, специфіку взаємин між різними народами і підвести читача до розуміння того, якою мірою відносини пізніших часів можуть обумовлюватися «спадком» попередніх. Пропонована автором своєрідна інтелектуальна подорож у часі, просторі та по сторінках праць науковців, публіцистів, змальовує історію регіону починаючи із прадавніх часів, вдало передає пошуки та «віднайдення» у ментальному картографуванні регіону, його рецепції в Україні.

Привертає увагу порушувана автором проблеми міфотворчості, зокрема докладно розглянута у підрозділах 2.4 «Творення міфотворчих нарацій» та 2.5 «Причини справжні і цільові нарацій міфотворчих». З цією метою він аналізує вплив Велесової книги, праць М. Відейка, Ю. Канигіна, деякі твори української художньої літератури, дискусії навколо них, зокрема позицію їх опонентів (с. 100-107). Не залишилися поза увагою і фейки сучасної російської пропаганди стосовно української минушини (с. 108-109). Ведучи мову про міфотворчість, можна було б привернути увагу до публічних виступів українського політолога В.М. Бебика, який у серії псевдонаукових статей, програм на українському радіо пропагував ідеї про «протоукраїнців» як одну з найдавніших цивілізацій світу, що поклала початок «культурно-цивілізаційному феномену еллінізму», про «Античну Україну-Елладу» тощо та познайомити із виступами українських істориків Л. Залізняка, О. Моці, О. Кузьмука, порталу [«Historians.in.ua»](http://Historians.in.ua) проти псевдонаукових поглядів політолога, які набули поширення в певних колах.

Друга частина книги має промовисту назву «Причорномор'я стає українським. Народна територіалізація і територіальна націоналізація в регіоні від кінця XVIII століття до 1921 року». Вона складається з чотирьох розділів «Ханська Україна і останні козаки Півдня. Українська спільнота над чорноморського пограниччя і російська експансія», «Новоросія: регіон російський, український, багатоетнічний, штучний, чи...?», «Чорне море ще всміхнеться»: Південь України в діяльності українського національного руху до 1917 року», «Поразки чи ....? Українська національна революція 1917-1921 на Причорномор'ї». Зважаючи на події останніх років в Україні, розділ про Новоросію вельми актуальний для українського читача. У ньому Г. Скруква характеризує конструювання Новоросії владою Російської імперії, наголошуючи, що формування новоросійської ідентичності в очах російських освічених верств XIX ст. спиралося на кілька ключових чинників: «новітність» території, відібраної з рук степових варварів; міф великих особистостей – будівничих нового життя в краї; «вдалої багатоетнічності»; геополітичних перспектив. Він звертає увагу на формулу «почати із чистого аркушу», висловлену Ф. Турченком та Г. Турченко, як характерну рису імперського конструювання регіону (с. 274-275); показує, як імперія формувала нові міські осередки, в разі необхідності «стираючи» з мапи попередні назви населених пунктів, зокрема кримськотатарські, українські та «маркуючи» на власний розсуд простір (с. 277-281); визначає національний склад населення регіону за матеріалами Першого загального перепису населення імперії 1897 р. (с. 287-296). Розділи 9 та 10 присвячені проявам та здобуткам українського національного руху від другої половини XIX ст. до революційних 1917-1921 років. Польський історик час від часу перекидає місток у сучасність, звертаючи увагу на парадокси ідентифікації місцевого населення. Так, в часи Української незалежності деякі знакові постаті імперської доби – вихідці із Західної Європи – стали використовуватися в українському дискурсі, а в 2013-2014 рр. перетворювалися на символи європейської спрямованості регіону (с. 282-284).

Підводячи підсумки, польський історик виходє на два рівня висновків. Перший з них торкається загальної оцінки характеру української історіографії XIX – початку XXI ст. як обережної в плані характеристики «народної територіалізації та територіальної націоналізації Причорномор'я» (с. 421). Другий стосується успішності самого процесу: «Регіон, який «входив» у революцію і громадянську війну як Новоросія, «вийшов» з неї як південна Україна» (с. 426).

Слід зазначити, що допомагає ознайомленню із монографією ґрунтовний науково-довідковий апарат, який включає покажчики найважливіших скорочень (с. 9-10), транслітерації українського та російського алфавітів (с. 11), бібліографічний (с. 427-452), найважливіших географічних та етнічних назв (с.453-472), імен та прізвищ (с. 473-489), а візуалізації матеріалу – вісім кольорових карт.

Підсумовуючи сказане, маємо зазначити, що монографічне дослідження Г. Скрукви є концептуально витриманим, цілісним. Воно надає польському читачеві адекватне уявлення із заявленої проблеми. Для українського читача воно цікаве передовсім тим, що дозволяє побачити, як нас, нашу історіографію, наукові і політико-ідеологічні дискусії, нашу сучасну дійсність бачить та сприймає польське суспільство.